

PRIKAZI

Francis TASSAUX, Robert MATIJAŠIĆ i Vladimir KOVAČIĆ (dir.), Loron (Croatie), Un grand centre de production d'amphores à huile istriennes (Ier – IVe s. P.C.), Ausonius-publications, Mémoires 6, Bordeaux 2001; 363 stranice, 377 crteža i fotografija, 39 tabli. ISBN 2-910023-28-1

Nakon objavljivanja rezultata rada hrvatsko-francuske ekipe u Saloni (Salona III-Manastirine) i nalaza s istraživanja u bazilici Sv. Vida u Vidu tiskana je još jedna publikacija s rezultatima istraživanja hrvatsko-francuskoga tima, ovaj put u Istri, na lokalitetu Loron. Ono što te publikacije čini posebno važnima u našoj stručnoj literaturi jest činjenica da se tu objavljuju i tzv. sitni nalazi. Do sada je postojala praksa objavljivanja, uglavnom, samo arhitekture dok su se pokretni nalazi zanemarivali, osim ako nisu bili posebno zanimljivi. Time se, napokon, dobiva mogućnost usporedbe pojedinih antičkih sredina i lokaliteta ne samo na razini pojedinih građevina ili urbanizma.¹

Institucije koje su sudjelovale u projektu istraživanja u Loronu su: Ministère des Affaires Étrangères, Conseil Régional d'Aquitaine, Turistička zajednica Tar-Varbriga, Pučko otvoreno učilište Poreč/Zavičajni muzej Poreštine.

Publikacija, u kojoj je priložima sudjelovalo više domaćih i stranih autora, je podijeljena na četiri dijela. Prilozi su pisani na francuskome i talijanskome jeziku, a na kraju knjige je sažetak na hrvatskome jeziku.

U prvom dijelu su obrađene geografske osobitosti Istre i samoga lokaliteta, klimatski uvjeti i biljni pokrivač, problem razine mora i povijest nalazišta i otkrića. Navedena su i prapovijesna naselja u tom dijelu Istre, Parentium i sjeverna obala Poreštine u rimskom dobu, kao i kameni natpisi i žigovi na tegulama koji su ranije bili pronađeni na području sjeverne Poreštine. Autori pojedinih poglavlja u tom dijelu su: É. Fouache, R. Matijašić i F. Tassaux. Na žalost, sažetak na hrvatskome jeziku toga dijela obiluje tiskarskim pogreškama.

Drugi dio nosi naslov *Iskop na Loronu* – opet jedna nezgrapnost u prijevodu (Istraživanja na Loronu, bolje bi odgovarala sadržaju poglavlja). Autori priloga u tom poglavlju su F. Tassaux, V. Kovačić i R. Monturet. Detaljno su opisana istraživanja prostranoga kompleksa dugoga oko 200 metara. Poglavlje je opremljeno fotografijama i crtežima koji olakšavaju praćenje teksta. U zaključku su ukratko doneseni rezultati istraživanja. Radi se o gospodarskom kompleksu koji je građen početkom 1. st. i bio je nastanjen

---

¹ U međuvremenu su objavljena istraživanja na Gardunu i bazilici u Barama u Vidu. U publikacijama je objavljen i sitni materijal.

još u 6. st. Na kraju toga dijela sam lokalitet je stavljen u kontekst arhitektonskih nalaza u neposrednoj blizini sa zaključkom da se radi o jednoj cjelini: Červar je imao ekonomsku ulogu, u Loronu je bila smještena služinčad, a nije isključena ni ekonomska uloga, dok Sveta Marina možda sadrži gospodarevu rezidenciju.

Najveći dio publikacije predstavlja analiza pokretnoga materijala pronađenoga prilikom istraživanja. Amfore su analizirale A. Starac i Y. Marion. Premda na lokalitetu nije pronađena keramička peć, autorice ne sumnjaju u to da je u Loronu postojalo mjesto za proizvodnju amfora. Ta tvrdnja temelji se na pronađenim ulomcima otpada iz keramičke peći. Iz velikoga broja ulomaka amfora brojnošću se izdvajaju oni koji su pripadali amforama Dressel 6B. Ulomci amfora su nalaženi s drugim keramičkim materijalom, ali ne u zonama proizvodnje nego među otpadom. Autorice smatraju da su se amfore tipa Dressel 6B proizvodile u Loronu tijekom dugoga vremenskoga razdoblja, od 1. st. pr. Kr. do 4. st., a možda i dulje. Najranijim amforama na tom lokalitetu pripadaju primjerci sa žigom T. STATILIUS SISENNA koje potječu iz najranijih slojeva.

Ovdje treba napomenuti da je šteta što se nigdje ne navode opisi slojeva u kojima je pronađen sitni materijal.

Na ulomcima amfora prisutni su i žigovi C. CRISPINILLAE, koja je bila suvlasnica imanja. Na temelju brojnih žigova autorice zaključuju da je posjed više puta mijenjao vlasnike. Tipologija amfora pronađenih u Loronu je precizno kronološki razrađena, a posebno podtipovi amfora Dressel 6B. Žigovima na amforama je posvećena velika pozornost s detaljnim opisom i crtežima. Međutim, bilo bi korisno da su doneseni crteži amfora ravnoga dna za koje autorice pretpostavljaju da su bile proizvedene u Loronu. To poglavlje završava analizom žigova na amforama proizvedenima na Loronu i u Fažani. Uspoređujući ih, autorice su dokazale da se na temelju analize žigova može točno utvrditi u kojoj je radionici pojedina amfora izrađena.

P. Maggi također piše o keramičkim nalazima, i to o finome stolnom posudu. U tu kategoriju je svrstano posude s premazom, i to keramika s crnim premazom, terra sigillata, istočna B sigillata i afrička crvenoglačana keramika. Terra sigillata je obrađena kroz osnovne kategorije: posude koje je proizvedeno na lokalitetu i uvezeno posude. Distinkcija je provedena na temelju analize žigova, tipoloških razlika, ukrasa i sastava keramike i premaza. Izdvojena je grupa posuda, sa četirima različitim žigovima, koja je proizvedena na Loronu. Osobito je značajno što je utvrđeno da je žig SISENNAE i žig VENVS/SISENN pripadao konzulu T. Statiliju Tauru. Isti se žig pojavljuje na amforama Dressel 6B. To otkriće predstavlja prvi siguran dokaz izravne sveze između proizvodnje terra sigillate i predstavnika senatorske aristokracije te činjenice da je proizvodnja amfora i finoga stolnog posuda bila u istim rukama. Velika

je šteta što u prijevodu/sažetku na kraju knjige nije naglašeno da je identificirana radionica bila lokalna jer to nije nevažan podatak. Lokalne terra sigillata posude obrađene su i kataloški, za razliku od uvoznoga posuda. Kod uvoznoga posuda izdvojeni su žigovi, neukrašeno i ukrašeno posude, vodeći računa o mjestu proizvodnje (sjeverna Italija i Arezzo). Poglavlje završava preglednim i iscrpnim katalogom žigova, poredanima po mjestu proizvodnje, tablicom sa svim žigovima i tablicom sa svim identificiranim proizvođačima te pregledom grafita na posudama.

Keramiku tankih stijenki je obradio L. Brassous. Tu nije bilo moguće izdvojiti posude lokalne proizvodnje, iako je to, kako autor napominje, bilo tehnički moguće na lokalitetu gdje se proizvodila terra sigillata. Keramika je obrađena tipološki s crtežima, iako svi nalazi nisu pojedinačno kataloški obrađeni nego je analizirano zajedno po nekoliko ulomaka koji pripadaju istomu tipu.

V. Kovačić je kataloški obradio keramičke svjetiljke, ograničivši se, kako sam u uvodu navodi, na tipove koji su zastupljeni u katalogu pojedinim svjetilkama. U uvodnom dijelu autor je dao pregled tipova koji se pojavljuju na tom lokalitetu, kao i njihov međusobni količinski odnos.

Gruba keramika (kuhinjsko posuđe) na Loronu je mnogobrojna, ali je pronalazena uglavnom vrlo usitnjena tako da je identifikacija bila otežana. O njoj je pisala M. Duboé koja je kataloški obradila one nalaze koje je bilo moguće identificirati. Uz svaku katalošku jedinicu donesen je i crtež predmeta. Isti sastav keramike upućuje na zajedničko, lokalno, podrijetlo grube keramike. Keramika je datirana prema slojevima u kojima je pronalazena, osim posuda koje su uvezene, i to uglavnom iz Afrike.

Stakleni nalazi su također vrlo fragmentirani što je i uobičajeno na takvim lokalitetima. S. Comelli se odlučila obraditi ulomke koji se mogu tipološki precizno razlučiti. Odabrani nalazi su kataloški obrađeni s crtežom uz svaki predmet. Pokazalo se da je broj staklenih nalaza velik, i to posebice u odnosu na nalaze u Červaru ili u Omišlju ili Zatonu. Loron odskače i brojem oblika koji su bili u uporabi, a datiraju se od kraja 1. do 4. stoljeća. Ta raznolikost je znak intenzivne trgovine pa je u radu posebna pozornost posvećena podrijetlu pojedinih ulomaka.

Novac je obradio P. Tronche koji je objavio svih 19 primjeraka pronađenih tijekom istraživanja. Samo ih se 11 moglo identificirati zbog korozije izazvane blizinom mora. Dva su novčana skupa: prvi je iz augustovsko-klaudijevskoga doba, a drugi iz 3. i 4. stoljeća. Nema novca mlađega od 330. do 350. godine, ali se na tom stupnju istraživanja ne može zaključiti da su neki sektori napušteni.

B. Portulano i V. Kovačić su obradili brončani kipić Izide-Fortune. Na temelju stilske analize i analogija autori taj kipić datiraju u drugu polovinu ili kraj 1. stoljeća. To je drugi takav kipić pronađen na prostoru Istre i ima velik

značaj u potvrdi toga privatnog kulta u X regiji. Osim detaljna opisa kulta, autori su pisali i o samome kultu i njegovoj rasprostranjenosti u Istri.

M-C. Ferriès je kataloški obradila ostale malobrojne metalne nalaze.

M-C. Ferriès i D. Tončinić pišu o građevnom materijalu i dekorativnim elementima. I ti su nalazi malobrojni, a obrađeni su kataloški.

D. Brajković i M. Paunović obradile su ostatke faune na lokalitetu. Analiza je pokazala da je dio životinja korišten za dobivanje mlijeka i vune ili za rad, a dio je bio namijenjen prehrani.

O prehrani stanovnika Lorona govore i ostaci školjaka koje je obradila S. Alvès-Marion. Neke od školjaka (dagnje) vjerojatno su se upotrebljavale za proizvodnju garuma.

Zaključni, četvrti, dio publikacije koji su napisali R. Matijašić i F. Tassaux sadrži pokušaj sinteze rezultata višegodišnjih istraživanja na Loronu. Odmah na početku autori su se ogradili od donošenja konačnih zaključaka jer je istražen dio kompleksa još malen i nedovoljan za davanje cjelovite slike o lokalitetu. R. Matijašić je nakon kratka opisa istraženih dijelova arhitektonskog sklopa Loron usporedio s ostalim istarskim vilama. F. Tassaux je na temelju rezultata istraživanja (posebice keramike) zaključio da je taj lokalitet bio veliko proizvodno središte sjevernoga Jadrana. Na prvom mjestu je bila proizvodnja ulja, pretpostavlja se i ribljih proizvoda, a tu su se uzgajala i goveda, ovce, koze i perad, ali za lokalne potrebe. Na Loronu su se proizvodili razni proizvodi, ali su istraživanja pokazala da je bio jedan od dviju najvećih istarskih figlina s radionicom obitelji Laecanii u Fažani. Kao veliko proizvodno središte Loron je opskrbljivao različita područja svojim proizvodima. Amfore Dressel 6B nalažene su u padskoj ravnici, alpskom području i u Panoniji. Autor je analizirao odnos toga lokaliteta i trgovačkih putova. Loron je sudjelovao u trgovini i kao uvoznik. Velik broj i kvaliteta uvoznih primjeraka terra sigillate naveli su autore na zaključak da je Loron imao ulogu trgovišta za sjeverno porečko područje. U kasnoj antici Loron je još uvijek proizvodio amfore proizašle iz amfora tipa Dressel 6B. U trećem dijelu zaključnoga poglavlja F. Tassaux je rekapitulirao rezultate istraživanja koja su pokazala da je Loron u antici bio veliki senatorski posjed koji je najprije pripadao senatoru Sisenni Statiliju Tauru. U tom dijelu je doneseno i obiteljsko stablo obitelji Statilija Taura. Najslikovitija od svih vlasnika sigurno je bila Calvia Crispinilla koja je u povijesti ostala zapamćena kao jedna od najskandaloznijih žena na Neronovu dvoru. Loron je bio i carski posjed.

Knjiga završava najavom novih istraživanja, u prvom redu radionice amfora i upozorenjem da je lokalitet u opasnosti. Autori predlažu stvaranje arheološkoga parka oko dvaju zaljeva koji bi obuhvatio još netaknutu prirodu i arheološke ostatke. Na taj bi način bio valoriziran jedan od najljepših pejzaža zapadne obale Istre.

Na kraju ovoga prikaza treba čestitati autorima i urednicima na publikaciji. Loron je obrađen sa svih aspekata, a iz podataka dobivenih istraživanjima izvučeni su doista važni i uvjerljivi zaključci. Zamjerka se odnosi na jako loš prijevod/sažetak na hrvatskome jeziku. Stječe se dojam da je napravljen u posljednji trenutak i da nije kontroliran. Isto se tako primjećuje da svi prilozi, ne dovodeći pri tom u pitanje stručnost autora, nisu ujednačeni u načinu obradbe pojedinih vrsta materijala. Velika je šteta što amfore nisu kataloški obrađene.

Jagoda Mardešić